

Obi. 3. Saepe ex matrimonio saltem pro uno coniuge nascuntur gravissima et fere perpetua mala eaque non raro ex malitia alterius. *Ergo* saltem in tali casu aequitas postulat solutionem.

Resp. Conc. antec. et nego cons. Bonum enim commune postulat perennitatem matrimonii, et hoc bonum praevallet bono privato. Ceterum multa ex praedictis malis per divortium imperfectum tolli vel levari possunt.

Obi. 4. Ex solubilitate matrimonii non sequerentur mala pro societate, si auctoritas publica solum in casibus gravissimis et raro permetteret divortium. *Atqui* hoc fieri potest. *Ergo* . . .

Resp. Dist. mai.: Non sequerentur mala pro societate, si illi casus gravissimi et rari *ex ipsa rei natura vel per normam obiectivam et claram* essent accurate determinati, *conc.*, si semel admissa solubilitate eiusmodi norma obiectiva iam non adest, sed determinatio dependet ab arbitrio hominum, *nego. Trans. min. et nego cons.* Si semel admittitur solubilitas pro uno casu gravissimo, debet pro omnibus casibus similibus admitti, et tunc iam non ad sunt limites obiectivi et facile cognoscibiles, sed omnia permittuntur arbitrio hominum, ita ut spectata cupiditate humana abusus gravissimi essent inevitabiles et deberent ipsi institutori naturae vitio verti (n. 312).

ARTICULUS II.

DE SOCIETATE PARENTALI.

454. Ipsa natura sua societas coniugalis se extendit in societatem parentalem inter parentes et liberos, cuius finis est educatio, quaeque definiri potest: coniunctio plurium personarum educationis gratia per ipsam naturam constituta.

THESIS LXX.

455. Parentes ad liberorum educationem physicam et moralem gravissimo officio tenentur.

Prob. 1. Finis, ob quem societas coniugalis necessaria et naturaliter instituta esse cognoscitur, consistit in convenienti generatione et educatione prolium. *Ergo* ad hunc finem coniuges cooperari obligantur, secus enim finis a natura intentus non efficaciter obtineretur.

Prob. 2. Nisi parentes ad educationem stricte obligarentur, Deus infantibus necessaria ad conservationem et ho-

mine dignam existentiam subsidia non providisset. *Atqui* hoc admitti nequit. *Ergo* . . .

Prob. mai. Infantes nascuntur omni ex parte alieni auxilii eiusque diuturni indigentes. Iam vero si Deus non certas personas ad hoc auxilium ferendum seu ad educationem obligasset, infantes eo plerumque et absque ullius hominis culpa destituerentur in gravem perniciem prolium et generis humani. Hoc enim officium diuturnas et molestas curas requirit ideoque neglegeretur, si nullis in individuo personis impositum esset. Porro has personas ab ipsa natura determinatas esse parentes probat tum ipsa naturalis amor parentum et intima relatio causalitatis, quae eos cum infantibus conecit, tum prolium naturalis inclinatio ad eorum opem quaerendam. Idem confirmatur usu constanti populorum et ipsa analogia animalium.

456. *Schol.* Parentes sunt principium liberorum in iisque quodammodo superstites; hinc multo magis quam reliquos homines eos tenentur diligere sicut se ipsos, iis omnia necessaria subministrando, donec sibi ipsi consulere possint. Speciatim tenentur ex officio educationis:

1. filiis omnia ad valetudinem necessaria subministrare;
2. curare, ut etiam in posteriore vita necessaria pro statu suo habeant vel sibi acquirere possint;
3. iis per se vel alios cognitiones necessarias suppeditare;
4. efficere, ut infantes mature assuescant inordinatas affectiones vincere et vitam legibus honestatis constanter conformare. Ideo non praeceptis et monitis solum, sed etiam convenientibus praemiis, poenis, praesertim autem exemplo suo eos ad virtutem informare debent;

5. denique praecipuum parentum munus (immo pulcherrimum privilegium!) est infantes a teneris annis ad cognitionem, amorem, cultum Dei adducere. Quapropter absurde et impie Rousseau asseruit de Deo et religione sermonem pueris non esse habendum, donec saltem ad duodevicesimum annum pervenerint et ipsi de religione capessenda deliberare possint.

457. *Coroll.* Cum parentes habeant officium naturale educationis, iis ius quoque hoc officium exercendi competit. Num autem hoc ius exclusive ad parentes pertineat, infra inquirendum erit.

ARTICULUS III.

DE SOCIETATE HERILI.

458. Nomine societatis herilis intellegitur *coniunctio duorum, quorum unus propriae utilitatis gratia ad alterius commodum operam suam ordinat.* Quaerimus, quomodo eadem cum familia cohaereat.

THESIS LXXI.

Societas herilis generatim saltem tamquam connaturale complementum familiae a natura intenta dici potest.

(Meyer, Institut. iuris nat. I, n. 410.)

Prob. 1. Ex connaturali exigentia huius societatis tum pro perfectione familiae tum pro bono multorum privatorum.

1. *Pro familia.* Ad perfectum statum suum et praesertim ad finem societatis parentalis rite implendum familia indiget plerumque cooperatione virium externarum eaque stabili et ordinata.

2. *Pro iis, qui ad famulandum familiae aggregantur.* Teste experientia perpetua multi variis de causis prohibentur propriam familiam fundare, neque sibi omnia vitae necessaria, praesertim pro tempore morbi et senectutis, procurare valent. Hi generatim natura inducuntur, ut alteri familiae titulo famulatus se adiungant. Praeterea hi omnes extra familiam moralibus quoque subsidiis, quibus vix nisi viventes in sinu familiae frui possunt, penitus fere carere deberent atque ita saepe in physicam et moralem penuriam inciderent. Fieri igitur vix potest, quin hac exigentia, quae respectu totius generis humani morali necessitate evenit, plurimi homines inducantur, ut alicui familiae se iungant eiusque bona aliquo modo participant.

Prob. 2. Ex testimonio historiae, quae societatem herilem quoad substantiam semper uno alterove modo exstitisse demonstrat.

459. *Schol. 1.* *Societas herilis* tum solum sensu stricto partem familiae constituit, cum famulus familiae aliquo modo tamquam membrum inseritur cum eaque stabiliter ad bonum commune operam suam confert. Ut famulatus huic fini perfecte respondeat, requiritur:

a) ut famuli non ad determinatos solum labores se obligent, sed generatim sub directione domini ad bonum familiae stabiliter cooperentur;

b) ut herus vicissim famulis non solum victum et iustam mercedem praebet, sed generatim eorum curam paterne gerat eosque beneficiorum vitae domesticae, quantum fieri potest, participes reddat.

460. *Schol. 2.* Ab hoc ordine naturali dupliciter devitari potest:

a) Hodie famuli passim iam non ut membra familiae inserti sunt, sed eidem ut simplices operarii vel mercenarii inserviunt, qui pacto locationis obsequia praestant et statuto tempore mercedem accipiunt, de cetero autem, praesertim quantum ad vitam religiosam et moralem, plene sui iuris sunt. Est haec innovatio fructus idearum liberalium, quae plenam omnium hominum aequalitatem et independentiam postulant neque ullam subiectionem hominis agnoscunt, quam non ipse sua voluntate admiserit. Hoc modo famuli magna ex parte bonis familiae, praesertim moralibus, privantur et non raro in miseriam spiritualem, in senectute vero aut tempore morbi etiam in temporalem miseriam incidunt.

461. b) Alius modus deviandi a recto ordine relationis herilis est servitus, de qua hoc loco accuratius agendum.

THESIS LXXII.

Quaelibet servitus proprie dicta dignitati humanae minus conformis et variis periculis obnoxia est; non tamen per se stricte iuri naturae repugnat, quamdiu per eam inalienabilia et essentialia cuiuslibet hominis iura non tolluntur.

(Moralphil. II 438.)

St. Q. *Servitus* proprie dicta est *famulatus perpetuus pro nulla alia mercede quam victu et vestitu.* Ab hac theoretica

servitutis idea probe distinguenda est servitus, qualem historia de facto apud plerasque gentes exstitisse demonstrat. Fere ubique ante Christi adventum servi tamquam inferius quoddam hominum genus vel tamquam nobiliora iumenta habebantur, quibus ius nullum competebat. Secundum ius romanum antiquum (tempore reipublicae) servus non reputabatur esse *persona* vel *caput* (subiectum iuris) vel etiam homo cum statu, sed solum *homo* (homo sine capite), ideoque civiliter coram iure non erat nisi *res*, quam dominus ad libitum tractare, alienare vel destruere poterat.

462. Religio christiana tandem, aequalem omnium hominum naturam, originem, finem docendo, servis suam dignitatem personalem et iura hominum inalienabilia restituit, dominis et servis mutua officia inculcavit, variis decretis et legibus servitutem, quam primum potuit, mitigavit. Attamen adeo altas radices servitus egerat, ut aliqua species servitutis mitioris usque ad nostra fere tempora exstiterit. Qui huic subiecti erant, *homines proprii* vel *glebae adscripti* vocabantur, variis iuribus praediti erant et saepe sub cura dominorum vere christianorum feliciorum fortasse vitam agebant, quam multi hodie operarii, qui nomine magis quam re liberi sunt. Ecclesia hanc *mitiorem* servitutis formam toleravit, quamvis eam non ut per se bonam et appetibilem commendaret, sed potius suavibus mediis tollere conaretur.

Recentiores multi etiam inter catholicos, omnem servitutem nulla adhibita distinctione ut naturali iuri contrariam reicientes, non raro incredulis ansam praebent Ecclesiam calumniandi eam servitutem veterum approbasse.

463. PARS I. Quaelibet servitus . . . periculis obnoxia est.

Prob. 1. Parum consonum est dignitati humanae, ut quis pro solo victu totam activitatem suam in alterius utilitatem secundum eiusdem arbitrium ordinet.

2. Homines in servitute viventes facile eo deveniunt, ut humanae dignitatis obliti indolem vilem et abiectam («servilem») induant.

3. Fovet servitus dominorum superbiam, avaritiam, crudelitatem, et facile in servitutem exaggeratam degenerat.

464. PARS II. Mitior servitus iuri naturae per se stricte non repugnat.

Prob. 1. Homo enim, si sibi reservet iura essentialia et inalienabilia, iure naturae non prohibetur, quominus pro perpetuo victu se alteri ad perpetuum famulatum adstringat. Habet enim dominium in suam operam illudque in alium transferre potest. Profecto quilibet potest operam suam alteri donare vel vendere pro 20 vel 30 annis: cur igitur non pro tota vita ea condicione, ut dominus etiam in senectute curam eius sit habiturus?

Prob. 2. Homo potest iusta de causa in poenam delicti vita mulctari vel etiam libertate per incarcerationem perpetuam privari. Cur ergo non similiter, immo a fortiore, posset in servitutem redigi?

465. PARS III. Servitus, quae omnia iura servi tollit, legi naturali repugnat.

Prob. Qui enim alterum ita sibi subicit, ut nullis ei concessis iuribus de eo disponere praesumat, prout sibi in suam utilitatem placuerit, se gerit ut finem immediatum eiusdem seu practice eum iam non agnoscit ut personam, quae Deum pro immediato fine habet et iuribus ad hunc finem necessariis instructus est. *Atqui* hoc evidenter legi naturali adversatur. Sic v. g. homo sub nulla condicione ius ad libertatem conscientiae amittere potest, vel ius ad vitam, excepto casu iustae condemnationis pro delicto.

466. Schol. 1. Ex dictis colliges inter titulos per se iustos servitutis mitioris connumerari: 1. *voluntariam traditionem*; 2. *iustam condemnationem* pro delicto. Ad hunc titulum revocari potest titulus *captivitatis in bello* iusto, quia hic titulus servitutis ex iure naturae tunc solum validus est, quando capti in bello propter crimina sive personalia sive totius communitatis (cf. n. 467) tali poena digni sunt. His titulis accedunt 3. *emptio et venditio*, in qua tamen semper ratio habenda est hominis, ne tamquam res vilis vel brutum vendatur; 4. *aes alienum*. Sunt tamen quidam effectus servitutis, v. g. incapacitas sive totalis sive partialis proprietatis

privatae acquirendae, qui non possunt voluntate privatorum, sed solum publica consuetudine vel lege statui.

467. *Schol. 2.* Praeter titulos modo allatos etiam *titulus nativitatis servilis* apud omnes fere gentes ut titulus legitimus servitutis agnoscebatur, isque solus servitutem stabilem institutionem reddere potest. Quaeritur autem, quomodo hic titulus iustus haberi possit. Aliqui respondent servam esse domini, ideoque etiam fructum eiusdem pertinere ad dominum, quia dominus rei ipso iure naturali acquirit fructus eiusdem. Sed homo non potest comparari cum fructu, nam ipse est persona, propter quam omnes fructus conditi sunt, et qui essentialiter subiectum iuris est. Alii dicunt dominum habere ius in omnes labores servae, hinc etiam ius ad compensationem pro omnibus laboribus, quos serva in infante impendit, et pro vestibus et cibis, quae eadem infanti praebuit. Sed etsi hoc ius compensationis concedatur, exinde nondum inferre licet infantem debere pro tota vita servituti mancipari et multo minus eum nulla sibi propria acquirere posse.

Fortasse hac ratione titulus nativitatis iustus fieri potuit; i. nimirum ex multorum theologorum doctrina in bonis *internis* corporis et animae nemo puniri potest nisi pro criminibus personalibus; in bonis vero *externis* hominis, libertate et divitiis, per se etiam quis puniri potest pro criminibus, quae non ipse commisit, sed communitas, cuius ipse pars est, et quidem hae poenae descendere possunt ad posteros (*de Lugo*, De iust. et iure disp. 6, n. 12 et 16). Hodierna quidem bellandi consuetudo iam non permittit, ut quis libertate privetur pro criminibus non personalibus; olim vero contraria consuetudo vigeat, nec iniuste, ut videtur. Potuit ergo fieri, ut una gens aliam partim in poenam gravissimorum criminum ab ipsa perpetratorum, partim ad efficacem defensionem propriam penitus et in perpetuum libertate privaret seu in servitutem redigeret. Talis poena directe cecidit in rempublicam, indirecte in singulos, ut erant membra communitatis. Quae res evidenter fit, si in memoriam revocamus modum belligerandi priscorum, qui bello semel incepto inter

se usque ad internecionem pugnare solebant ac servitutem ut minorem poenam considerabant.

Praeterea 2. cum semel universaliter invaluisset servitus atque in omnibus institutionibus socialibus radices egisset — sive iuste sive iniuste —, subitanea eiusdem abrogatio et toti societati et etiam ipsis servis plurima damna intulisset. Erant enim homines rudes, abiecti, sine ulla proprietate, sine sufficienti protectione, ipsa porro servitus quasi fundamentum totius ordinis socialis evaserat. Potuit ergo, ut videtur, consuetudo publica vel lex in his circumstantiis id, quod titulo nativitatis ex iure naturae deerat, *supplere* seu complere et ita titulum iustum reddere.

468. *Schol. 3.* Ex mente *Aristotelis* servus definiri potest (*Sylv. Maurus*, In I Polit. c. 3, n. 8): «*instrumentum animatum, activum, separatum, alterius, homo existens*».

1. *Instrumentum* (*ὄργανον*) est genus, in quo servus cum aliis instrumentis hominis convenit; additur 2. *animatum* (*ἐμψυχον*), ut distinguatur ab instrumentis inanimatis, v. g. aratro; 3. *activum* (*πρακτικόν*), ut discernatur ab instrumentis factivis — actio enim significat operationem vitalem intransitivam, factio vero actionem ita transeuntem in materiam, ut res novas exteriores producat; excluduntur ergo artifices; 4. *separatum* (*χωριστόν*), ut distinguatur a manibus aliisque membris, quae sunt hominis instrumenta animata et activa, sed non separata; 5. *alterius* (*ἄλλου*), i. e. possessio alterius, et per hoc differt a ministris liberis, qui sunt quidem aliquo modo alterius, sed non simpliciter; 6. *homo existens* (*ἄνθρωπος ὢν*), quo distinguitur ab animalibus domesticis possessis, v. g. equo.

Ex eiusdem philosophi doctrina multi sunt *natura servi*, i. e. per naturam ipsam ad servitutem destinati, quod duplici argumento probat. a) *Experientia* cognoscimus a natura multos corpus robustum, sed animum debilem, alios vero animum firmum et corpus debile accepisse, hanc porro differentiam universaliter accidere eamque esse tantam, quanta est inter corpus est animam, inter hominem et animal. Sicut ergo corpus et animal a natura ad serviendum destinantur, ita

etiam illi homines corpore robusti, sed animo debiles. b) Ubi cumque multi diversis viribus et indole ad unum totum bene ordinatum uniuntur, oportet ut alii praesint, alii subserviant, et quidem debiles spiritu sed fortes corpore servire oportet. Attamen haec argumenta solum probant inter homines alios debere praeesse, alios subesse, sed non probant multis hominibus expedire, ut ab aliis *possideantur*. Et fortasse philosophus illo sensu solum asserere voluit alios debere esse servos, alios dominos. Ita eum interpretari videntur passim scholastici cum *S. Thoma* (In I Polit. l. 2). Et re quidem vera haec benigna interpretatio ex eo suadet, quod secundum Aristotelem inter dominum et servum amicitia esse potest, quae necessario aequalitatem quandam postulat; praeterea secundum philosophum servus erga dominum ius quoddam habere potest, non quidem quatenus est servus, sed quatenus est homo. Denique consulit dominis, ut servos bene educant iisque libertatem promittant; quod certe fieri non posset, si per ipsam naturam necessario servi essent.

469. *Obi. 1.* Ex ipsa thesi etiam mitior servitus variis periculis obnoxia est tum pro dominis tum pro servis. *Atqui* quod tale est, iuri naturae repugnat. *Ergo...*

Resp. Conc. mai. Dist. min.: Repugnat iuri naturae, si haec pericula non per alias causas minui vel etiam maxima ex parte impediri possunt, *conc.*, secus, *nego*.

Obi. 2. Iuri naturae repugnat, quod tollit iura naturalia. *Atqui* servitus etiam mitior tollit iura naturalia, v. g. ius ad libertatem, ad acquirendam proprietatem. *Ergo...*

Resp. Dist. mai.: Quod tollit iura naturalia essentialia et inalienabilia, *conc.*, quod solum tollit iura naturalia alienabilia, *nego. Contradist. min.* Etiam per professionem religiosam multa iura naturalia, utique alienabilia, tolluntur, v. g. ius acquirendi proprietatem, ius contrahendi matrimonium. Nemo tamen dixerit eam repugnare iuri naturae.

ARTICULUS IV.

DE FAMILIA COMPLETE SPECTATA.

470. Ex hucusque disputatis efficitur familiam secundum omnes tres partes, quibus constat, esse societatem sensu

proprio *naturalem*. Nam coniugium est societas naturalis, quia natura homines inclinatur ad unionem sexuum non qualem-cumque, sed talem, ut sit unius cum una, et quidem perennis in ordine ad prolem generandam et educandam. Ex societate coniugali connaturaliter quasi fructus eiusdem enascitur societas parentalis, ad quam denique societas herilis tamquam connaturale complementum accedit.

471. Familia complete spectata cum *Aristotele* (Polit. l. 1, c. 2) et *S. Thoma* definiri potest: *communitas per ipsam naturam constituta in omnem diem, i. e. ad actus, qui cotidie agendi occurrunt*. Quamvis autem sit societas composita, veram habet unitatem, tum ex parte finis tum ex parte auctoritatis socialis.

I. *Finis familiae* est cotidianus vitae usus et ordo, finibus societatum, quibus constat, accommodatus. Hic finis bonum commune familiae constituit, ad eumque assequendum singula familiae membra, licet diverso modo, physice et moraliter cooperari tenentur.

472. II. *Auctoritas domestica*. Quamvis familia lege caritatis potissimum contineri debeat, nihilominus stabilis et ordinata membrorum familiae cooperatio ad commune bonum aliquam auctoritatem exigit, quae in parentibus inest.

THESIS LXXIII.

473. Parentibus naturalis in filios potestas competit; huius vero potestatis primatus apud patrem residet.

PARS I. De naturali potestate parentum.

Prob. 1. Ex eo, quod sine tali parentum potestate finis naturalis coniugii, nimirum debita filiorum educatio, obtineri non potest.

2. Idem exigit ordo familiae, qui sine debita auctoritate consistere nequit. Haec autem auctoritas in parentibus resideat necesse est, a quibus filii quoad existentiam et conservationem tamquam a principio suo dependent.

Haec parentum potestas per se utrique parenti competit, cum ab utroque filii tamquam a principio dependeat, et uterque ad educationem cooperari teneatur. Praeterea societas

coniugalis est per se, quantum fieri potest, *aequalis*, id quod vel ex eo elucet, quod proprium fundamentum coniugii est amicitia. Attamen:

474. PARS II. *Potestatis primatus apud virum residet.*

Prob. 1. Nulla societas sine auctoritate consistere potest. Id ergo etiam de societate coniugali valet. Ergo aut vir aut uxor primatum potestatis habeat oportet. Porro hic primatus illi tribuendus est, qui inter coniuges a natura ipsa melioribus generatim ad hoc officium dotibus instructus est. Atqui hic est vir. Vir enim minus est alieni auxilii indigens quam mulier eandemque prudentia, fortitudine, robore, constantia generatim superat, aptior quoque est ad familiam contra extraneos protegendam eiusque negotia gerenda. Consentit huic conclusioni fere perpetuus omnium populorum usus. Dixi in maiore *generatim*. Quia in diiudicanda institutione naturali non attendendum est ad id, quod per accidens, sed ad id, quod per se et generatim evenit.

Prob. 2. Regimen familiae eius fundatori attribuendum est. Hic autem est paterfamilias, ad quem per se spectat sibi eligere uxorem.

475. *Schol. 1.* Mulier tamen non est ancilla, sed *socia viri* eique intime et perpetuo iuncta tamquam altera pars sui. Ideo viri auctoritas benevolentia temperanda est, ita ut, quantum fieri potest, omnia communi consilio peragantur et interior domus administratio generatim uxori relinquatur.

476. *Schol. 2.* Patria potestas *illimitata non est*, sed tantum patet, quantum eius finis, nimirum infantium educatio et ordo domesticus, postulat; quae ad hunc finem non pertinent, et a fortiore quae eidem opponuntur, paternam potestatem transgrediuntur. Ex quo patet parentibus licere quidem filios, etiam adhibita virga, punire, non tamen mutilare aut capite plectere (*S. Thom. 2, 2, q. 65, a. 2 ad 2*). Haec enim neque ad educationem conferunt neque ad ordinem domesticum necessaria sunt, cum in casu necessitatis vel filium protervum e domo expellere vel auctoritatem publicam in

auxilium vocare possint. — Patria potestas paulatim *decrescit*, cessante scilicet fine, ad quem ordinatur. Distingui solent tria tempora circa potestatem paternam: 1. tempus *imperfecti iudicii*, quo infantes se ipsi regere et sibi necessaria providere non valent, et hoc tempore filii quoad omnes actus patri subsunt; 2. tempus *perfecti iudicii*, quo filii iam adulti se ipsi regere valent, sed adhuc in domo paterna manent. Hoc tempore subsunt patri in omnibus, quae respiciunt ordinem domesticum; 3. tempus *emancipationis*, postquam filii domum paternam reliquerunt. Hoc tempore cessat auctoritas paterna, manent tamen officia amoris, reverentiae, gratitudinis.

CAPUT III.

DE SOCIETATE CIVILI.

477. Familia suapte natura se evolvit in societatem civilem, quae est altera societas naturalis ideoque secundo loco tractanda. Et quoniam «perfecta ratio uniuscuiusque rei colligitur ex omnibus causis eius» (*S. Thom. 1, 2, q. 55, a. 4*), considerabimus omnes causas civitatis, et quidem 1. efficientem; 2. finalem; 3. materialem; 4. formalem.

ARTICULUS I.

DE SOCIETATIS CIVILIS CAUSA EFFICIENTI
SEU DE EIUS ORIGINE.

§ I. EIUS NATURALIS ORIGO DEMONSTRATUR.

478. *Societas civilis*, quae paulatim e plurium familiarum unione oritur et, ut in organismis fit, a parvis initiis se ad maiorem usque perfectionem evolvit, secundum obviam notionem describi solet: *coetus perfectus plurimarum familiarum iuris fruendi et communis boni gratia sociatus*. Breviter etiam ex mente *Aristotelis* (*Polit. 1, 3, c. 6*) definiri potest: *societas naturalis et perfecta*.